

UDK 930.253(497.1:436)

Prejeto: 5. 8. 2004

"Arhivarji pa lahko pridejo, kadar želijo ..." Odprto pismo o neizpolnjenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo (1973)

MARIJA OBLAK ČARNI

direktorica Arhiva Republike Slovenije v pokoju, Brdnikova ulica 34a, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Prispevek obravnava odprto pismo o neuresničevanju arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo, ki ga je Arhivsko društvo Slovenije pripravilo ob 50-letnici podpisa takrat neuresničenega arhivskega sporazuma iz leta 1923. Z odprtim pismom je društvo želelo seznaniti domačo in tujo strokovno javnost z neizpolnjevanjem mednarodnih obveznosti s strani Avstrije, jugoslovansko vlado pa spodbuditi k intenzivnejšim prizadevanjem za uresničevanje sporazuma.

KLJUČNE BESEDE: Arhivsko društvo Slovenije, vračanje arhivskega gradiva, arhivski sporazum

ABSTRACT

"ARCHIVISTS, HOWEVER, CAN COME AS THEY PLEASE..."

Open letter (1973) on unimplemented archival agreement between Yugoslavia and Austria

This paper discusses a 1973 open letter on the non-implementation of the archival agreement between Yugoslavia and Austria. The letter was prepared by the Archival Association of Slovenia on the occasion of the 50th anniversary of the signing of an unimplemented 1923 agreement. With this letter, the Association wanted to inform the public at home and abroad about international obligations that had gone unfulfilled by Austria, and to encourage the Yugoslav government to press for the implementation of the agreement.

KEY WORDS: Archival Association of Slovenia, returning the archival material, archival agreement

Ko me je predsednica Aleksandra Pavšič Milost povabila, naj nekaj napišem o svojem delu v Arhivskem društvu Slovenije, sem predlagala odprto pismo in društveno akcijo ob petdeseti obletnici podpisa arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo, ki jo je društvo vodilo zelo angažirano – pri tem je imelo tudi vsestransko podporo. Predsednica se je s predlogom strinjala.

V času, ko mi je bilo zaupano predsedovanje društvu (1968), je že delovala Skupnost arhivov Slovenije in prevzela vrsto nalog, ki jih je dotlej opravljalo društvo. Društvo se je posvetilo predvsem vprašanju iz arhivske prakse. V sodelovanju z zgodovinarji je organiziralo posvetovanja o objavljanju arhivskega gradiva in pripravilo načrt objav virov za slovensko zgodovino. Obdelava problematike virov za slovensko zgodovino je spet živo spomnila na neizpolnjeni sporazum z Avstrijo iz leta 1923¹ in na potrebo, da država

intenzivneje nadaljuje prizadevanja za izpolnitev. Oktobra 1970 smo z zveznega posvetovanja ar-

junija 1923, je bil takrat edini neuresničen sporazum o nasledstvu arhivov po razpadli Avstro-Ogrski monarhiji. Sporazume s preostalimi naslednicami je Avstrija izpolnila, tako z Italijo, Češkoslovaško, Poljsko, Madžarsko in Romunijo. Z Beograjskim protokolom iz leta 1958 je bilo določeno, da bo Avstrija vrnila arhivalije, ki so jih odnesli med drugo svetovno vojno, ki jih je okupator naropal v Jugoslaviji in prenesel na ozemlje Avstrije, in da se potrdi sporazum iz leta 1923, ker še ni bil uresničen. Po tem protokolu je bila Jugoslavija zavezana, da do aprila 1960 pripravi in predloži avstrijskim oblastem spisek arhivalij, ki jih je bilo v skladu s sporazumom treba izročiti našim arhivskim ustanovam. Jugoslavija je to storila in Avstriji so bili predloženi seznam jugoslovanskih terjatev na podlagi sporazuma iz leta 1923 in zahtevki po restituciji predmetov, odnesenih med drugo svetovno vojno. Aprila 1961 sta se sestali delegaciji obeh držav, da bi o njih razpravljali. Toda pogajanja so bila maja 1961 že prekinjena, preden so se začeli pogovori o konkretnih zahtevah na podlagi sporazuma iz leta 1923.

¹ Arhivski sporazum med Jugoslavijo in Avstrijo, podpisan 26.

hivskih delavcev v Kranju na predlog prof. Zwitterja poslali zvezni jugoslovanski vladi pismo z zahtevo, da Jugoslavija zahteva od Avstrije izpolnitev sporazuma iz leta 1923 in protokola iz leta 1958. Januarja naslednje leto smo ob napovedanem obisku predsednika zvezne vlade Džemala Bjedića v Avstriji poslali pismo, v katerem smo opozorili na avstrijski dolg, kar zadeva arhive. Slovenski izvršni svet smo o tem obvestili in prosili za podporo in posredovanje, da bi predsednik Bjedić ob obisku govoril tudi o vprašanju arhivov. Z zborovanja Arhivskega društva Slovenije septembra 1972 v Novi Gorici smo poslali resolucijo o nujnosti vrnitve arhivov iz Avstrije in Italije predsedniku Sergeju Kraigherju, izvršnemu svetu, sekretariatu za kulturo in drugim, Zvezo društev arhivskih delavcev Jugoslavije in Zgodovinsko društvo za Slovenijo pa smo prosili, naj nas v zahtevah za vrnitev arhivov podpreta. Z zapisom v Delu smo obvestili tudi javnost.

Ker na resolucijo in pisma ni bilo odziva, smo urgirali, vendar brez posebnega uspeha. Spoznali smo, da resolucije in pisma niso dovolj. Od podpisa sporazuma je preteklo že preveč časa in problem je bilo treba boljše pojasniti. Zato smo v društvu začeli razmišljati o publikaciji, ki bi jo pripravili ob 50. obletnici podpisa sporazuma. Za mnenje smo prosili prof. Zwitterja, ki je leta 1961 vodil jugoslovansko delegacijo na pogajanjih o arhivih na Dunaju. Povedal je, da obstaja komisija ekspertov in da bi bilo treba najti v Beogradu elaborate, pripravljene za pogajanja leta 1961. Podpora javnosti bi bila potrebna, glede informativne publikacije pa je menil, da "so stvari v glavnem znane". Sam je namreč objavil razpravo o arhivski konvenciji z Avstrijo iz leta 1923 in vprašanju njene izvedbe leta 1966 v Jugoslovanskem istorijskem časopisu in naslednje leto v ČZN. Strokovnim krogom je bil problem nerazumljiv. Treba pa bi bilo z njim seznaniti tudi druge. Društvo je kopijo razprave nato poslalo nekaterim političnim in javnim delavcem, med drugim jugoslovanskemu ambasadorju na Dunaju Mitji Vošnjaku, konzulu v Celovcu Bojanu Lubeju, podpredsedniku slovenske vlade Rudiju Čačinoviču, predsedniku Zgodovinske komisije Univerzitetne konference ZKS Janku Liški in na nekatere naslove v Beogradu kopijo razprave iz JIČ. Akcija je imela odmev. Veleposlanik Vošnjak je prosil društvo za nemški prevod Zwitterjeve razprave, "vsaj kakih deset izvodov". S prof. Zwitterjem smo se dogovarjali o prevodu. Predlagal je prevajalca, tudi sam je bil pripravljen sodelovati. Prav takrat pa je zbolel in je moral v bolnišnico, tam pa naj bi imel popoln mir. "Arhivarji pa lahko pridejo, kadar želijo", je naročil domačim. Sam je pregledal prevod preden smo ga poslali na Dunaj.

V začetku junija 1973 je prišel v Ljubljano Gustav Vlahov, novi jugoslovanski veleposlanik v Avstriji, ki je zamenjal Mitjo Vošnjaka. Pred

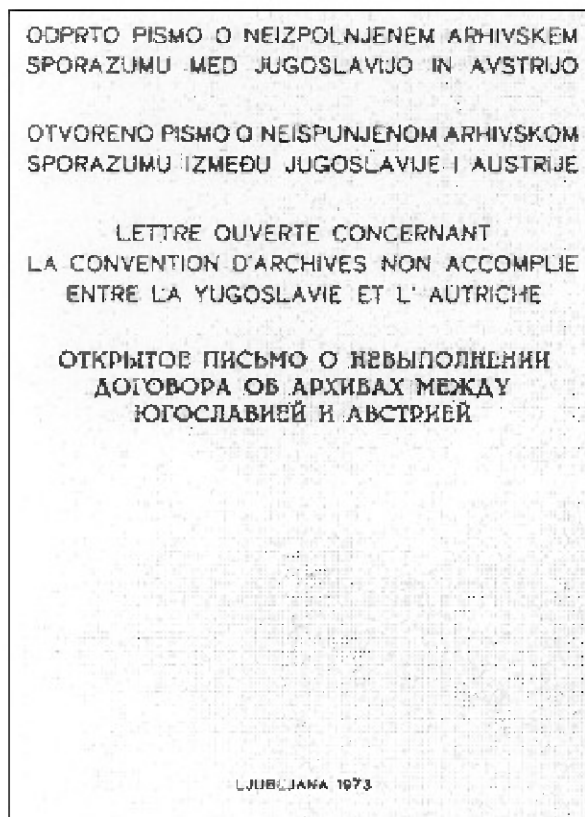
odhodom na Dunaj je obiskal republike, da bi se seznanil z aktualnimi vprašanji v odnosih z Avstrijo. Bila sem na tem sestanku namesto prof. Zwitterja. Ambasadorja sem seznanila z odprtim vprašanjem sporazuma o arhivih in ga prosila, naj mu kot ambasador posveti pozornost kot zelo pomembnemu za jugoslovansko arhivistiko in zgodovino. Gustav Vlahov je obljubil podporo in kasneje z naklonjenostjo spremljal in podpiral naše akcije.

Neposredno pred 26. junijem, pred 50. obletnico podpisa sporazuma, smo se ponovno obrnili na nekatere politične forume v republiki, tako na Komisijo za mednarodne zveze pri RK SZDL, Komite univerzitetne konference ZKS in Zgodovinsko komisijo CK ZKS naj v okviru svojih pristojnosti podprejo prizadevanja društva, da bi se pogajanja za izpolnitev sporazuma nadaljevala. Zvezo društev arhivskih delavcev Jugoslavije in vsa republiška in pokrajinska društva pa smo prosili, naj javno podprejo prizadevanja za izpolnitev sporazuma, društvu pa pošljejo o tem kratko izjavo in dovolijo, da jo objavimo v slovenskem dnevnem tisku. Zveza naj bi izjavo dala Tanjugu. Prvo izjavo nam je poslalo Makedonsko arhivsko društvo.

Za 26. junij 1973, na dan 50. obletnice podpisa arhivskega sporazuma, je društvo sklicalo v Ljubljani sestanek. Nanj smo povabili poznavalce tega vprašanja, Arhiv Jugoslavije, Zvezo društev arhivskih delavcev Jugoslavije in novinarje. Prof. Zwitter je razložil problematiko, dr. Blaznik, dr. Ivo Murko, B. Otorepec in dr. Sergij Vilfan, ki so sodelovali pri pripravah na pogajanja leta 1961, so sodelovali v razpravi. Na sestanku je bil sprejet sklep, da bo društvo pripravilo odprto pismo o neizpolnjenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo, v katerem bo prikazan problem vztrajnega neizpolnjevanja mednarodnih obveznosti. Pošlje naj ga v podpis vsem jugoslovanskim arhivskim in zgodovinskim društvom ter z njim seznaniti mednarodni arhivski svet in druge sorodne domače in tuje strokovne organizacije.

Zagnano smo se lotili dela. Besedilo odprtega pisma je pripravil prof. Zwitter. Poslali smo ga v podpis po republikah in pokrajinah. Priskrbeli smo prevode, ker naj bi pismo natisnili v slovenščini, srbsčini oz. hrvaščini, francoščini in ruščini. Pismo smo sicer nameravali tiskati v najpreprostejši tehniki, a je vendar bilo treba poiskati nekaj finančnih sredstev. Na sekretariatu za kulturo smo doživeli razumevanje. "Koliko potrebujete? Naredite vlogo", je odgovoril sekretar Andrej Ujčič. Do jeseni so prispeli vsi odgovori s podpisi. Pismo so podpisali Skupnost jugoslovanskih univerz, Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije ter vsa republiška in pokrajinska arhivska društva, Zveza društev zgodovinarjev Jugoslavije ter vsa republiška in pokrajinska društva, skupaj dvajset podpisnikov,

ki so predstavljali vso jugoslovansko kulturno javnost.² Skupnost jugoslovanskih univerz je k podpisu dodala, da daje akciji vso podporo v imenu jugoslovanskih univerz in študentov.

AS 607, Arhivsko društvo Slovenije, šk. 19.

Odrpito pismo smo predstavili na VI. kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev v Budvi oktobra 1973. Kongres ga je sprejel kot svoj dokument. Po vrnitvi smo ga morali natisniti še v 400 izvodih, ker smo prvih 500 izvodov skoraj v celoti razdelili udeležencem kongresa.

Odrpito pismo smo poslali Mednarodnemu arhivskemu svetu v Pariz, ki mu je takrat predsedoval načelnik Glavne arhivske uprave v Moskvi F. I. Dolgih, in prosili za pomoč. Odgovorili so nam, da Mednarodni arhivski svet kot nevladna mednarodna organizacija strokovne narave ne more razsojati o mednarodnih konvencijah, lahko pa olajša medsebojne stike in predlaga sprejemljive tehnične rešitve. Če društva, podpisana v odprtem pismu, žele strokovno pomoč sveta, naj pošljejo najpomembnejše dokumente o zadevi, francosko besedilo sporazuma z dne 26. junija 1923 in sezname zahtevanega arhivskega gradiva. Prošnjo jugoslovanskih arhivskih in zgodovinskih društev bi lahko uvrstili na

dnevni red uprave sveta, ki se bo sestal v Parizu konec novembra 1973. Na pismo izvršnega sekretarja Charlesa Kecskemetija smo odgovorili, da bi nam bila strokovna pomoč dobrodošla in mu poslali tudi zaželeno materiale. O naši vlogi so razpravljali na seji izvršnega komiteja MAS v začetku decembra 1973. Direktor Arhiva Jugoslavije Franjo Biljan, član IK, je razložil naš problem in predlagal javni dialog med jugoslovanskimi in avstrijskimi arhivisti. Izvršnega sekretarja MAS Kecskemetija so zadolžili za pot na Dunaj, tam pa naj bi ga prenesel generalnemu direktorju avstrijskih arhivov. Generalni direktor Goldinger pobude ni sprejel. Maja 1974 je pisno obvestil MAS, da deželi Štajerska in Koroška nista spremenili svojih stališč in direktorji deželnih arhivov ne morejo začeti pogovorov na noben nov način. Vprašanje sporazuma lahko rešuje samo zvezno ministrstvo za zunanje zadeve po diplomatski poti.

Odrpito pismo smo konec oktobra 1973 poslali avstrijskemu veleposlaniku v Jugoslaviji dr. Alexandru Ottu. Odgovoril nam je, da bo s problemom seznanil pristojna mesta v Avstriji, da je vprašanje zelo zapleteno, da pa upa, da bo mogoče kmalu najti rešitev, ki bo sprejemljiva in ustrezna za obe strani. Pismo veleposlaniku in odrpito pismo s komentarji Janeza Kosa, Eme Umek in Dušana Nečaka smo hkrati poslali za objavo v Delo. O naši prošnji MAS za posredovanje smo obvestili podpredsednika Zveznega izvršnega sveta in sekretarja za zunanje zadeve Miloša Minića, v Sloveniji pa med drugimi podpredsednika IS Rudija Čačinoviča, predsednika skupščinske komisije za mednarodne odnose Eda Brajnika, predsednico Društva za združene narode Marijo Vilfan. Zunanji minister Miloš Minić se je društvu zahvalil in izrazil prepričanje, da bo društvena akcija, zlasti seznanitev Mednarodnega arhivskega sveta s problemom neizpolnjenega arhivskega sporazuma, olajšala prizadevanja jugoslovanske vlade za uresničitev sporazuma.

Pismo smo poslali na razne naslove, ustanovam, društvom in posameznikom. Naslove so društvu prinašali tudi posamezniki, npr. Erna Muser naslove nekaterih bolgarskih kulturnih ustanov, France Klopčič ruskih. Odrpito pismo smo poslali tudi generalnemu sekretarju OZN, ki je bil takrat Avstrijec dr. Kurt Waldheim. Naslov smo dobili na Društvu za združene narode pri Mariji Vilfanovi.

Na podlagi odrpatega pisma je bil arhivski sporazum predmet poslanskih vprašanj v jugoslovanski zvezni skupščini in avstrijskem parlamentu (Nationalratu). Obravnavan je bil v tisku, na televiziji in radiu (dr. Zwitter, dr. Murko in drugi). O objavah v avstrijskem tisku nas je sproti obveščal podpredsednik društva dr. Tone Zorn. Na intervju avstrijskega zunanjega ministra dr. Rudolfa Kirchschlaegerja, objavljen v jugoslovanskem časopisu NIN marca 1974, ki se je

² Odrpito pismo je podpisal tudi Svet akademij znanosti in umetnosti SFRJ, vendar njegovega podpisa nismo natisnili, ker je prispel naknadno.

Arhivsko društvo Slovenije

Ljubljana, le 7 novembre 1973

L j u b l j a n a

Levstikov trg 3

Monsieur Charles Kecskeméti
Secrétaire exécutif du Conseil
International des Archives
60, Rue des Francs-Bourgeois
75003 Paris

Monsieur le Secrétaire,

En vous remerciant de votre lettre du 15 octobre j'ai l'honneur de vous envoyer ci-joint la documentation essentielle relative aux revendications yougoslaves envers l'Autriche en matière des Archives. Je m'excuse de vous envoyer, au lieu d'un texte français que vous avez désiré, le texte allemand de la Convention de 1923 qui constitue, à côté du texte serbocroate, un des deux textes authentiques. A ce que je sais, il n'en existe pas encore un texte français et j'espère qu'un texte authentique vous servira mieux qu'une éventuelle traduction de caractère purement privé.

Notre lettre ouverte n'a pas eu l'intention de mettre le Conseil International des Archives dans la situation de devoir apporter une décision sur une question contentieuse ce qui, sans aucun doute dépasserait ses compétences. Mais nous sommes de l'avis qu'une condition importante pour la fructueuse collaboration et pour la bonne entente internationale des Archives soit la bonne volonté de tous les Archives et archivistes de s'entretenir sur des questions ouvertes et de ne pas éviter la réalisation d'obligations clairement établies et existantes depuis longtemps. Si vous envisagez la possibilité que le Conseil International des Archives pourrait "faciliter les contacts", ça correspondrait donc parfaitement aux intentions de la lettre ouverte et je vous prie de bien vouloir insister, auprès du Bureau du Conseil, sur votre point de vue.

Veuillez agréer, Monsieur le Secrétaire, les expressions de ma plus haute considération.

Marija Oblak-Čarni

Marija Oblak-Čarni
Président de la Société des
Archivistes de Slovénie

Ci-joint: Texte de la Convention de 1923
Documents concernant le Protocole de 1958 /I-IV/
Extrait des revendications
Traduction allemande de l'article de F. Zwitter avec
résumé français

DER ÖSTERREICHISCHE BOTSCHAFTER

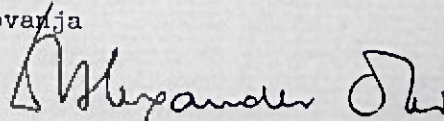
Dr. Alexander OTTO

Beograd, 7. novembra 1973. god.

Mnogopoštovana gospodjo Predsedniče,

potvrđujem prijem Vašeg dopisa od 31. oktobra 1973 koji sam dobio tek juče, ali čiji mi je sadržaj već bio poznat iz "Dela" od 3. novembra. Sa Vašim izlaganjem biće upoznata nadležna austrijska mesta. Kao što ćete shvatiti, u pitanju je veoma komplikovan problem, ali ja se nadam da će biti moguće da se u dogledno vreme nadje rešenje, prihvatljivo i zadovoljavajuće za obe strane.

Sa izrazom odličnog poštovanja

/Dr. Alexander OTTO/
ambasador
Republike Austrije

Gospodja
Marija Oblak-Čarni
predsednik Arhivskega
društva Slovenije
L j u b l j a n a

Odgovor avstrijskega ambasadorja na dopis v zvezi z "Odprtim pismom o neizpolnjenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo". AS 607, Arhivsko društvo Slovenije, šk. 19.

dotikal tudi arhivov, smo odgovorili v Delu s člankom "Vsak narod ima pravico do svojih arhivov" (M. Oblak Čarni, dr. Vasilij Melik, Janez Kos, France Štukl). Članek sta ponatisnila oba slovenska koroška lista za mejo Slovenski vestnik in Koroški tednik.

Društvo je nameravalo akcijo nadaljevati; iskalo je poti in načine, kako to storiti. Dane so

bile pobude, da bi problem predložili UNESCO.

Julija 1975 pa je Avstrija vrnila v Jugoslavijo nekaj arhivskega gradiva, muzealij, umetniških in arheoloških predmetov in knjig, ki jih je okupator v letih 1941–1945 naropal v Jugoslaviji in odpeljal v Avstrijo ter privolila v pogovore o izpolnitvi arhivskega sporazuma iz leta 1923 in protokola iz leta 1958.

